

Basical of Religious and Moral Principles to be Followed in Family Child Education

Hüseyin DOĞAN*

Abstract

The family is the most important institution and the cornerstone. In the family, the child's physical, mental, psychological and social development, parents attitudes and behaviors are closely linked. Models in the family, the child's future significantly determines how a human would. Personality, attitudes and behaviors of people with other individuals that separates covers all the physical and mental properties. Dentification models, corrupt, unstable, unhealthy personality structure in the case of negative behavior is likely to be the possibility of increasing the reflection characteristics of the child. Communication with the child because the parents in the family, not just the individuals that make up the family, effect the society in which we live.

In this study, the smallest building block of society that make up the family the parents in educating their children about moral values or the number of children they want to bring, what should follow the method and approach to the center of matter based on examples of incident will be evaluated by looking at the religion evidence point of view.

Keywords: Religious, Parents, Children, Education, Behavior.

Aile İçi Çocuk Eğitiminde Takip Edilecek Temel Dinî ve Ahlâkî İlkeler¹

Hüseyin DOĞAN

Öz

Aile toplumun en önemli kurumu ve yapıtaşısıdır. Hiç kuşkusuz aile içinde çocuğun fizikî, ruhî, psikolojik ve sosyolojik gelişimi, ebeveynlerin tutum ve davranışları ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü

* Associate Professor, University of Kafkas Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Branch of Kalam and History of Islamic Sects, Kars, Turkey.
Doç. Dr., Kars Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kalam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.

huseyindogan5555@hotmail.com ORCID 0000-0002-3509-5340

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 25 April / Nisan 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 27 June / Haziran 2020

Published / Yayın Tarihi: 08 July / Temmuz 2020

Volume / Cilt: 7; Issue / Sayı: 14; Pages / Sayfa: 298-311.

Suggested ISNAD Citation: Hüseyin Doğan, "Aile İçi Çocuk Eğitiminde Takip Edilecek Temel Dinî ve Ahlâkî İlkeler", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/14 (Temmuz-July 2020), 298-311.

www.dergipark.org.tr

¹ Bu makale, **Hakeder** tarafından 26-27 Nisan 2013 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Çocuk ve Mahremiyetler Sempozyumu'nda sunulan "Aile İçi Çocuk Eğitiminde Ebeveynlerin Çocuklarına Yönelik Tutum ve Davranışları (Kur'ân Nokta-i Nazarından Metodik Bir Bakış)" isimli tebliğin genişletilmiş şekli olup, aynı zamanda 18-20 Nisan 2014 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığınca Erzurum'da gerçekleştirilen Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz konulu Sempozyumda, Doç. Dr. Sıddık Korkmaz tarafından sunumu yapılan "Temel Eğitim Döneminde Din Eğitim ve Öğretiminin Sorunları –Çok Kültürlü Dünyada Dindar

aile içi rol modeller, çocuğun ileride nasıl bir insan olacağını (karakter) önemli ölçüde belirlemektedir. Kişilik, insanı diğer bireylerden ayıran tutum ve davranışlarını içeren tüm fizikî ve ruhî özellikleri kapsamaktadır. Ailedeki rol modellerin bozuk, kararsız ve sağlıklı kişilik yapısına sahip olması durumunda, olumsuz davranış özelliklerinin çocuğa yansıma olasılığı da o denli artmaktadır. Aile içinde ebeveynlerin çocukla olan iletişimi, sadece aileyi oluşturan bireyleri değil, içinde yaşadığımız toplumu da yakından etkilemektedir.

Bu makalede, toplumun en küçük yapı taşı olan ailede, ebeveynlerin çocuklarını yetiştirme veya çocuklarına kazandırmak istedikleri birtakım ahlâkî değerler konusunda, nasıl bir yöntem ve yaklaşım tarzı izlemeleri gerektiği hususu merkeze alınarak, hâdiseye dinî naslar açısından bakılarak örnekler üzerinden değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Anne-Baba, Çocuk, Eğitim, Davranış.

GİRİŞ

Aile kavramı, temelde bir kurumun adıdır. Çünkü aile, ünsiyet, kan bağı ya da daha genel bir deyişle akrabalık bağlarıyla birbirlerine bağlı olan, aralarında toplumca belirlenmiş ve tayin edilmiş değişik hak ve ödevlere sahip olan bireylerin bir araya gelecek teşekkül ettirmiş oldukları bir yapılanmayı ifade etmektedir.² Özellikle de eğitim sözü konusu olduğunda ailenin değişik tarifleri yapılmıştır: Aile, "anne-baba veya çocuklar ile aynı tarafların kan bağlarından meydana gelen ekonomik ve toplumsal bir birliktir."³ Başka bir tarifte ise şöyle denmektedir: "İçinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği ve topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde gerçekleştirildiği alandır. Hatta aile, eşler ve anne-babayla çocuklar ve diğer yakınlar arasında belli bir ölçüde içten, sıcak ve güven verici ilişkilerin tesis edildiği, toplumsal ve ekonomik etkinliklerin az ya da çok belli bir ölçüde yer aldığı toplumsal bir kurumdur."⁴

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde de aileye bakış son derece kutsaldır:

"Aile, toplumun, doğal ve temel unsurudur, toplum ve devlet tarafından korunur."⁵ Buna göre geniş anlamda aile kavramı, aynı soy ve türe sahip ya da birbirlerine evlilik ve kan bağı ile bağlı bulunan kişilerin tümünü içine almaktadır. Daha özel ve dar anlamda ise, bir erkek ve kadın veya onlardan türeyen çocuklardan müteşekkil toplumun en küçük yapı birimidir.⁶

Aile, içinde bulunduğu sosyal-toplumsal organizasyonun en küçük yapı taşıdır. Diğer bir söylemle aile, toplumun çekirdeği durumundadır.⁷ Bu açıdan aile, en az evli iki yetişkin insan ile çocuklardan meydana gelen kurumsallaşmış bir yapıyı simgeleyen biyolojik gruptur. Çünkü aile, en asgari işlevleri ve cinsel ilişkileri içine alarak nefisî ve duygusal ihtiyaçların meşru yollardan tatmin edilerek, kontrollü bir üreme sayesinde

Nesil Yetiştirmenin Zorlukları- isimli tebliğinin tarafımızca yapılan "Müzakeresi" esas alınarak hazırlanmıştır.

² Ümran Demir-Gül Karacan Ertem, "Aile ve Çocuk Etkileşimi", *I. Uluslararası Aile Hizmetleri Sempozyumu*, (Ankara: 09-11 Mayıs 2001), 465.

³ Thomas Gordon, *Etkili Ana-Baba Eğitimi -Aile İletişim Dili-*, trc. Emel Aksay, (İstanbul: ts.), 45-46.

⁴ Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, (Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 1983), 18.

⁵ Bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> (Erişim: 25/01/2018).

⁶ Ümmühan Yamanoğlu, *Çocuk Yetiştirmede Aile Modeli*, (Lisans Bitirme Tezi, Newport International University Davranış Bilimleri Anabilim Dalı, 2009), 6.

⁷ Yamanoğlu, *Çocuk Yetiştirmede Aile Modeli*, 6.

de çocuklar için sosyo-kültürel bir ortamın hazırlanmasını sağlamaktadır.⁸ İnsanoğlu kendi neslini, mükemmel bir biçimde ancak evlilik yoluyla yani aile sayesinde sürdürebilmekte ve koruyabilmektedir. Ailenin en önemli işlevi, doğacak çocuklar sayesinde insan neslinin devam ettirmek ve korumaktır.⁹

Bununla birlikte, yukarıdaki tarif ve yaklaşımlar bağlamında ailenin fonksiyon ve görevlerine şu dört noktadan bakmak mümkündür:

a. Aile, her şeyden önce eşlerin nefsi, duygusal ve cinsel gereksinimlerinin meşru (yasal) kanallardan karşılandığı bir birlikteliktir.

b. Aile, ortak amacı, menfaat ve çıkarları, gelenek ve görenekleri, inançları, kabulleri ve kuralları olan bir insan kümesidir.

c. Aile, çocukların üretilip beslendiği, bakımlarının yapıldığı, eğitildiği ve sonrasında içinde yaşadığı topluma kazandırıldığı müşfik ve ahlâkî bir ortamdır.

d. Aile, toplumsal-sosyal organizasyonun ya da mevcut otorite ve gücün kendisi üzerine inşâ edildiği çekirdek bir halkadır. Bu itibarla aileyi oluşturan bireylerin sağlıklı, huzurlu ve güvende olması, aynı şekilde toplumun da sağlıklı, huzurlu ve emniyetli olmasını temin etmektedir.¹⁰

1. Çocuk Eğitiminde Ailenin Önemi

Psiko-sosyal bir varlık olan insanın eğitimi, gerçekte aile içinde başlamaktadır. Kabul edildiği üzere eğitimin en iyi ve en sağlıklı gerçekleştiği ortam, hiç kuşkusuz aile ortamıdır. Çocuk, eğitim yoluyla aslında ilk dinî ve ahlâkî bilgiyi de, yine aile ortamında almaktadır. Bu açıdan ebeveynlerin aile içi ilişki, iletişim, hukuk ve uygulamaları çok büyük önem taşımaktadır.¹¹

Çocuğun eğitiminde ebeveynlerin kendi çocuklarına yönelik fizyolojik bakım ve destekleri kadar, çocuğun onlardan alacağı veya göreceği ruhsal ve psikolojik destek de en az ilki kadar kıymetli ve değerlidir.¹² Dolayısıyla aile içi eğitimde yetiştirilecek ve sonradan da topluma ve insanlığa kazandırılacak olan çocuğun, ruhî ve psikolojik açıdan doyuma eriştirilmesi çok büyük önem arz etmektedir. Aile içi eğitimde, bebeklik ya da ilk çocukluk devresi dediğimiz dönemde çocuğun "sevgi", "ilgi" ve "şefkat" gibi duyguları hissetmesi ve ebeveynlerin de bu doğrultuda çaba sergilemesi öncelikli olmalıdır.¹³ Çocuğun ilerleyen dönemlerinde ise, "sevgi", "ilgi" ve "şefkat" gibi temel duygu yoğunluğunun yanında, onu disipline etme ve özgürlüğünü sağlama gereği de ortaya çıkmaktadır.¹⁴ Çocuk eğitiminde ailenin önem ve değeri, sadece onun maddî ve fizyolojik gereksinimlerini karşılamakla sınırlı değildir. Zira çocuğun, aile ortamında ebeveynlerinden devşireceği, yani örnek alacağı "sevgi", "ilgi", "şefkat" ve "merhameti", başka alan ve ortamlardan tedarik edebilmesi hiçbir biçimde mümkün değildir. Pedagogların da ifade ettiği biçimiyle, çocuğun küçüklüğünde aile içinde edineceği "anne sevgisi ve şefkati" gerçekten de çok önemlidir ve çocuğun bu sevgiyi başka kaynaklardan sağlaması neredeyse olanaksızdır.¹⁵ Bu bakım-

⁸ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, (İstanbul: Özgür Yay., 2002), 125.

⁹ Gordon, *Etkili Ana-Baba Eğitimi*, 64.

¹⁰ Demir-Ertem, "Aile ve Çocuk Etkileşimi", 470; Ymanoğlu, *Çocuk Yetiştirmede Aile Modeli*, 6-7.

¹¹ Ymanoğlu, *Çocuk Yetiştirmede Aile Modeli*, 8.

¹² Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yay., 1985), 142; Ymanoğlu, *Çocuk Yetiştirmede Aile Modeli*, 11.

¹³ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 129; Ymanoğlu, *Çocuk Yetiştirmede Aile Modeli*, 12.

¹⁴ Kurtman Ersanlı, *Davranışlarımız -Gelişim ve Öğrenme-*, (Samsun: Eser Ofset-Matbaacılık, 2005), 209-213.

¹⁵ Ersanlı, *Davranışlarımız*, 214-216.

dan anne sevgisi, ilgisi ve şefkatinden uzak ve mahrum kalan çocuk maddî, bedenî ve fizyolojik temel gereksinimleri karşılanmış olsa bile dokunma, hissetme ve sevme duyguları yeterince tatmin edilemediğinden ötürü kendisinde ruhsal ve psikolojik davranış bozuklukları ortaya çıkabilmektedir.¹⁶

Psikolojik ve sosyolojik uyum üzerine yapılan araştırma ve incelemeler, aile ortamının özellikle de ebeveynlerin çocukları üzerindeki etkisinin çok büyük olduğunu göstermiştir.¹⁷ Çünkü ailede, ebeveynlerin ve diğer paydaşların çocukla olan ilgisi, yakınlığı, teması ve şefkati; çocuğa yönelik tutum ve bakış açıları onun aile içindeki yer ve konumunu tayin etmede önemli bir kıstastır.¹⁸ Bu bakımdan aile içinde taraflarca çocuğa karşı alınan tavır ve yaklaşım, çocukluk döneminin ilk yıllarının inşâsında ve temel dinamiklerinin oluşturulmasında hiç de yadsınamayacak önem ve değere haizdir. Zira çocuk, okul öncesi çocukluk evresinde yavaş yavaş toplumsallaşmanın da vereceği etki ile "sosyal bir birey" olma yolunda hızla ilerlerken aynı zamanda "özdeşim" veya "duygudaşlık" kurabileceği ve örnek alabileceği bir modele ihtiyaç duymaktadır.¹⁹ Çocuğun gelecekte sahip olacağı kişilik ve karakterinin teşekkülünde birincil derecede önemli olan model alma ya da özdeşim kurma anlayışı, ailede tutum ve davranışlarıyla öne çıkan belli bir karakter üzerinden gerçekleşmekte iken, bu karakter, okul evresinde öğretmeni olmaktadır.²⁰ Aile içinde çocuk nazarında örnek alınan ana karakter ise, hiç kuşkusuz ebeveynlerdir. Bazı çocuklarca, ailenin diğer paydaşları olan hala, teyze, dayı, amca, abla ve ağabey gibi yakın akrabalar model ve özdeş kabul edilse bile bunlar, ebeveynle özdeşim kurma veya onları model almadaki etkinlik ve belirleyiciliklerini gölgeleyememektedir. Söz konusu bu paydaşlardan herhangi birisinin tutum ve davranışlarının olumsuz ve tutarsız olması durumunda, bu etkileşim çocuk açısından telafi edilemez olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir.²¹

Aile, toplumun en küçük birimi olmakla beraber temelde toplumu en fazla etkileyen bir kurumdur. Buna göre ailenin temel işlev ve görevlerinden birisi de, aile içinde herkesin etkili ve verimli bir şekilde sorumluluk ve görevlerini yerine getirmiş olmalarıdır. Aile içi iletişim, bu sorumluluk ve ihtiyaçların en önde gelenidir. Çünkü her aile içinde fertler arasında iletişim farklı farklı tezahür edebilmektedir. Ancak ailedeki çocuk eğitiminde, her ne kadar aileyi oluşturan bireyler arasında iletişim ve bağlantı farklı olsa da, ihmal edilmemesi gereken en önemli unsur, aileyi meydana getiren paydaşların kendileri arasındaki ilişki ve iletişimin güçlü olmasıdır. İşte bu noktada, öncelikle ebeveynlerin arasındaki ilişki ve iletişimin çok muhkem, dayanıklı ve sağlıklı olması gerekir. Ebeveynler, ihtiyaç ve sorumlulukları bağlamında birbirleriyle ne kadar samimi, içten, net ve sağlıklı iletişim sağlarsa, çocuklar da aynı oranda gelişimlerini güçlü ve sağlıklı olarak sürdürebileceklerdir.²² Bu sebeple aile, yaşayan bir organizmaya benzemektedir. Bütün yapı ve organizmalarda olduğu gibi aile içindeki bireyler arasındaki iletişim sorunlu ve uyumsuz olursa, bu iletişim ve uyumun odağındaki çocuklar, bu durumdan olumsuz şekilde

¹⁶ Ymanoğlu, *Çocuk Yetiştirmede Aile Modeli*, 14.

¹⁷ Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1987), 59, 138.

¹⁸ Ymanoğlu, *Çocuk Yetiştirmede Aile Modeli*, 10.

¹⁹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), 68; Ymanoğlu, *Çocuk Yetiştirmede Aile Modeli*, 10-11.

²⁰ Hüseyin Peker, *Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, (Samsun: Aksî Seda Matbaası, 1998), 29-33.

²¹ Ymanoğlu, *Çocuk Yetiştirmede Aile Modeli*, 12.

²² Peker, *Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, 165-179.

etkilenmektedirler. Çünkü aile içinde, belki de hiç farkına varmadığımız uygulamalı eğitim yoluyla iç ilişkilerimiz, karakterimiz, kısacası huy ve mizacımız dış dünyaya aksetmektedir. Ebeveynlerin yaşı, sağlık durumları, birbirleriyle olan ilişkisi, sevgi ve bağlılıkları (sadakət), doğum ve doğum sonrası ilgi ve şefkat, aile içi iletişimi ve çocuğun dış dünyaya olan bakışını önemli ölçüde belirleyen ana etmenlerdir. Çünkü çocuk, aile içinde özdeş kabul ettiği ve model aldığı paydaşların tavır ve davranışlarını gözlemleyerek taklit etmekte ve içselleştirmektedir.²³

Bu nedenle aile içi iletişim ve diyalog, sadece "konuşma" değildir. İletişim ve diyalog aynı zamanda, ne konuşacağımızı ve ne söyleyeceğimizi bilmek, neyin iyi ve neyin doğru; neyin kötü ve neyin de yanlış olduğuna karar verebilmek ve fikir yürütebilmektir. Olayları basite indirgeyerek onların sunumunu yapabilmek, dikkati yoğunlaştırıp karşıdakini etkileyebilmek ve karşımızdaki kişiden gelecek mesaj ve düşünceleri kontrol edebilmektir. Bilindiği üzere aile içi eğitimin en önemli noktalarından birisi de, karşıdakiyle "duygudaşlık" bağı kurmaktır. "Empati" diye de isimlendirilen "duygudaşlık" algısı²⁴, gerçekte kendimizi karşımızdaki kişinin yerine koyabilmek, onu anlayabilmek demektir.²⁵ Bu nedenle "duygudaşlık", ikili insan ilişkilerinin temelini oluşturan bir beceriyi simgelemektedir. Çünkü ancak bu duygu ve his sayesinde, başkalarının duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışır ve tutum ve davranışlarımızı onların ruhsal ve psikolojik durumuna göre ayarlayabilme yoluna koyulabiliriz. "Duygudaşlık" veya "empati" becerisi olmayan çocuklar, daha alıngan ve kırılabilirler.²⁶ Kırılabilir ve alıngan yapı ve karaktere sahip olan bireyler ise, karşı tarafı anlamakta zorlanacakları gibi, aynı zamanda doğrudan suçlama yoluna da gidebilmektedirler. Karşı tarafı iyice araştırmadan ve sergilenen eylemin illet ve nedenlerini iyice tespit etmeden suçlama ve ithamda bulunma, başta ilişki olmak üzere kurulacak iletişimi zedelemektedir.²⁷

2. Aile İçi Çocuk Eğitiminde Ebeveynlerce Dikkat Edilmesi Gereken Temel Dinî ve Ahlâkî İlkeler

Eğitim kişinin doğumuyla birlikte ailede başlayan ve ölümüne kadar devam eden bir süreci ifade etmektedir. O nedenle, doğumla beraber başlayan ve aile ortamında kazanılacak birtakım değer ve birikimler, geleceği inşâ etme ve şekillendirme noktasında önemli ölçüde belirli olmaktadır. Çocuğun aile ortamında aldığı eğitim ve terbiye, kültür ve kazançlar, bu açıdan kayda değerdir. Çünkü aile içinde verilen çocuk eğitiminin, toplum hayatında oynamış olduğu rol çok büyüktür. Zira toplumun ve insanlığın kültür ve medeniyet alanında ivme yakalayabilmesi ya da kendini gösterebilmesi, aile içinde başlayan ve okullarda devam eden eğitimlerinin önemsenmesine ve benimsenmesine bağlıdır. Toplumun en küçük yapı taşı aile olduğu için, aileyi meydana getiren bireylerin iyi olması ve aralarında sağlam ve güvenilir ilişkilerin tesis edilmesi toplumun da iyi olmasına, dolayısıyla insanlar arasında kardeşlik ve beraberlik duygularının oluşmasına zemin

²³ Ersanlı, *Davranışlarımız*, 403-404.

²⁴ B. J. Kalisch, "What is Empathy", *American Journal of Nursing* 73/9, (Newyork: 1973), 52; M. Berger David, "On The Way to Emphatic Understanding", *American Journal of Psychotherapy* 38/1, (Newyork: 38: 1984), 112.

²⁵ Üstün Dökmen, "Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 21/1, (Ankara: 1998), 156.

²⁶ Üstün Dökmen, "Empati Kurma Becerisiyle Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 20/1, (Ankara: 1987), 181-182.

²⁷ Füsün Akkoyun, "Empatik Anlayış Üzerine", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 15/2, (Ankara: 1989), 74; Dökmen, "Empati Kurma Becerisiyle Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki", 185.

hazırlayacaktır. Çocuğun yetişmesi ve yaşadığı topluma yararlı birer insan olması konusunda, din nokta-i nazarından ailedeki fertlere çok büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Çocuk, Allah'ın insana lütfettiği en güzel nimetlerden birisidir.²⁸ Bu nimet, büyüklüğü nispetinde aynı zamanda bir sorumluluk ve imtihan vesilesidir. Bu aynı zamanda kişinin, dünya ve ahiret hayatını çok yakından ilgilendiren önemli bir konudur. Çocuk sahibi olmak, dünya hayatında bir gurur ve övgü vesilesi olabildiği gibi²⁹ utanç kaynağı da olabilir. Çocuk, âhiret hayatı için sadaka-ı cariyeye olarak sevap ve huzur vesilesi olurken, azaba da vesile olabilir. Bu ve benzeri olumlu ve olumsuzlukları ayıran çizgi ise, kuşkusuz çocuğun alacağı dinî ve ahlâkî iyi bir eğitimidir. Çocukluğundan ergenliğe erişinceye kadar ebeveynler, çocuklarına helal rızık vererek, iyi örnek olarak, eğitimleri için her türlü fedakârlığı yaparak onları geleceğe hazırlamalı; böylece onların uhrevî gelecek açısından da nimet aracı olmasına çalışılmalıdır. Bu amaçla ebeveynlerin çocuklarına karşı en önemli görevi, onların salih ve düzgün bireyler olarak yetişmelerini temin etmektir. Çocuklara karşı görevlerimizi hatırlatan bir âyette şöyle denmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Ey İman Edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyunuz..."³⁰

Yine bir hadiste de şöyle denmiştir:

"Dünyaya gelen her insan, (İslâm) fitratı üzere doğar; sonra anne ve babası onu yahûdi, hıristiyan, mecûsi (veya farklı bir rivâyete göre müşrik) yapar."³¹

Bu hadis, çocuklardaki temiz yaratılışın ve iman yatkınlığının çocukluk dönemindeki çeşitli etkenlere göre değişmeye elverişli olduğunu vurgulayarak eğitimin önemine işaret etmektedir. Burada geçen "fitrat" kavramı, çocuğun İslâm yaratılışı üzerinde sağlıklı bir yapı sürdürmesinin sebebi olarak doğrudan ebeveynleri göstermektedir. Çevre şartları, aslında ailede ebeveynlerce oluşturulan, bilinçli veya bilinçsiz tercih edilen alanlardır. Mamafih bir canlı olarak nefesine, bir evlat olarak ebeveynine, akraba ve komşusuna; bir insan olarak topluma, kul olarak Allah'a³², fert olarak devletine ve milletine karşı görevlerini bilen ve yerine getiren dengeli, tutarlı, uyumlu, dürüst ve ahlâklı bir insan olarak yetiştirilmesi, öncelikle çocuğun hakkı; ebeveynlerin ise başlıca görevlerindedir.

2.1. Çocuğa Örneklik Etme ya da Rol Model Olmak

Aile içi eğitim ve terbiyede en temel ve etkili yöntemin, ebeveynler veya diğer paydaşların çocuklarına örnek bir model olmaları gerektiği kabul edilmektedir. Zira bizatihî sahiplerince, yaşayarak ve uygulayarak eğitime ve yetiştirme, eğitimde tartışmasız kabul edilen bir husustur. Çünkü çocuk nazarında ilk, temel, etkili ve basit öğrenme biçimi çocuğun aile içinde gözünün önünde olan ve her daim kendileriyle iletişim kurmuş oldu-

²⁸ el-Âl-i İmrân 3/38; el-Furkân 25/74.

²⁹ el-Hadîd 57/20.

³⁰ et-Tahrîm 66/6.

³¹ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî, *el-Câmi'ü's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Cenâiz", (İstanbul, 1315), 79: 36; Ebû'l-Hüseyin

b. Müslim, *Sahîh-i Müslim*, "Kitâbu'l-İmân", nşr. M. Fu'âd 'Abdülbâkî, (Mısır: 1374/1955), 264: 27.

³² en-Nisâ 4/36.

ğu modellerdir. Bu itibarla ailede bireylere düşen en önemli görev ve sorumluluk, çocukların gelişimine katkı sağlayacak ve yön verecek davranış ve tutumları ortaya koymaktır. Çocuğun karakter ve kişiliğinin teşekkülünde etkili olabilecek olan bazı inanç, değer ve uygulamalar, çocuklara doğrudan doğruya ilk defa aile içinde öğretilmektedir. Çocuk için, fiiliyata dökülen ve gözünün önünde işlenen tutum ve tavırların etkisi, daha büyük olmaktadır. Bu hususla ilgili âyet şu şekildedir:

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى

"Ailene namazı emret, kendin de onun güçlüklerine dayan. Biz senden rızık istemiyoruz. Seni, biz besliyoruz. Sonuç, takvâ (sahipleri)nindir."³³

Aile içi eğitim ve terbiye konusunda Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle demiştir:

"Çocuklarınıza hoş muâmelede (davranışta) bulununuz ve onları güzelce terbiye ediniz."³⁴

"Hiçbir baba, çocuğuna, güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermiş olamaz."³⁵

Çocuğun ebeveyninin, aile içindeki eğitimini belirleme ve ona bazı inanç ve değerleri kazandırma konusunda büyük bir oranda örnekliği söz konusudur. Çünkü bu safhada çocuk, kendisi ile diğerleri arasında "özdeşim" kurmaya çalışmaktadır. "Özdeşim" kurma ise, çocuğun ebeveyni gibi düşünmek ve hareket etmek, onlara özenmek, çok sevdiği ve ilgi duyduğu her hangi bir yetişkin modeline benzeme veya onu taklit etme sürecidir. Aile içinde çocuk özdeşim kurduğu ve örnek aldığı bireyleri kendisine model rol olarak alırken/seçerken, aslında onların bütün hayat felsefelerini de kendi dünyasına taşımış olmaktadır. Böylece çocuk, görerek ve yaşayarak ailenin temel modeli olan kişileri özellikle de ebeveynleri örnek alarak kendi dünyasında bir inanç, değer ve uygulama alanı oluşturmaktadır. Ancak modeller, bozuk bir karakter ve kişilik yapısına sahip olurlarsa, işte o zaman da olumsuz davranış ve kötü kişilik örneğinin çocuğa yansıma olasılığı artış gösterebilmektedir. Sözelimi, Hz. Nûh'un karısı, kendi çocuklarının kâfir bir insan olmasında, yani olumsuz bir davranış sergilemesinde etkili olmuşken; Hz. Hâcer ise, Hz. İsmâil'in itaatkâr bir davranış (mutî) ortaya koymasında belirleyici olmuştur.

Aile içinde örnek alma veya model oluşturma hususunda çocuğun ruhsal ve psikolojik olarak etkilenmesi, en az maddî ve fizyolojik olarak etkilenmesi kadar önemlidir. Çocuk, aile içindeyken karşısında olup biten her şeyi hiç düşünmeden, bilmeden, sorgulamadan özdeşim kurarak ve taklit ederek kolayca kabul edebilmekte ve benimseyebilmektedir. Çünkü çocuk bu evrede, otomatik olarak kendi içinden geleni yapma ve örnek almaya çok yatkın bir yapıdadır. Çocuk açısından ilk aylarda, bilinçsiz bir taklitle başlayan bu etkilenme, belli bir dönemden sonra özdeşleşmeye kadar varacaktır. Sözelimi, ellerini ceplerine koyarak konuşan bir babanın çocuğunun da kendisi gibi konuşmaya çalışması; yemekten önce ellerini yıkayarak sofraya oturan annenin, aynı şekilde çocuğunun da ellerini yıkayarak sofraya oturmak istemesi, bu ilkenin bariz uygulama biçimlerindedir.

2.2. Çocuğa Karşı Müşfik Davranma ya da Sevgi ve Merhamet Göstermek

Kur'an'ın eğitim ve terbiye yönteminde çocukları eğitme ya da onlara yaklaşım tarzı açıkça ifade edilmiştir. Kur'an'a göre çocuklarımıza beslediğimiz sevgi, şefkat ve

³³ et-Tâhâ 20/132.

³⁴ Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, "Kitâbu'l-Edeb", nşr. M. Fu'âd 'Abdülbâkî, (Mısır: 1373/1954), 2: 1211.

³⁵ Ebû 'İsâ Muhammed et-Tirmizî, *es-Sünen*, "Kitâbu'l-Birr", (İstanbul: 1981), 338.

merhametin ilk ve en önemli aşaması, onlara olan üslubumuz ve onlarla olan iletişimimizdir. Bu konun en önemli örneklerinden biri Hz. Lokmân'ın (a.s.) oğluna yapmış olduğu tavsiyelerdir:

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مَنْقَلًا حَبَّةً مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

"(Lokmân öğütlerine devam ederek dedi ki): Yavrum! (Yapmış olduğun iyilik veya kötülük), hardal dânesi ağırlığınca bir şey de olsa, bir kayanın içinde, göklerde ve yerde bulursa Allah mutlaka onu getirir. Çünkü Allah, bilgisi herşeye ulaşandır (latif). O, herşeyi haber alır."³⁶

Peygamberimiz (s.a.v.), kendi torunlarını severken şöyle duâ etmiştir:

"Allah'ım! Sen onlara (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) rahmet et (acı). Zira ben, onlara merhamet ediyorum."³⁷

Diğer bazı rivâyetler de şöyledir:

"Küçüğüne acımayan, büyüğüne saygı göstermeyen bizden değildir."³⁸ "Merhamet etmeyene, merhamet olunmaz."³⁹

Kur'an'da ifade edildiği biçimiyle bütün peygamberler, babalarına "*babacığım!*" (Yâ Ebeti!); çocuklarına da "*yavrucuğum!*" (Ya Büneyye!) şeklinde şefkat ve merhamet dolu cümlelerle hitap etmişlerdir. Ama Azer oğlu İbrahim'e; Hz. Nuh'un kâfir oğlu da babasına karşı çok resmi, statik ve donuk bir dil/söylem kullanmışlardır. Zira kâfirde, şefkat ve merhamet olmaz.

Ebeveynlerin, kendi çocuklarına yönelik fitrî özelliklerden kaynaklanan ilgi, alaka, sevgi ve şefkatleri vardır. Bu ilgi, sevgi ve şefkatin doğuştan gelen bir özellik olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ebeveynleri tarafından, çocuklarına yönelik istem ve kontrol dışı birtakım duyguları vardır ki, bunların başında onlarla ilgilenme ve alakadar olma; onları sevmeye ve onlara merhametli olma gelmektedir. Ebeveynlerin, çocuklarıyla ilişkili olarak sergilemiş oldukları bu doğal yaklaşımlarını, yani sevgi ve şefkatlerini, kimi zaman da bilinçli olarak göstermeleri gerekir. Sevgi, merhamet ve şefkati göstermenin yollarından birisi, kendi dilimizle onları sevdiğimizi söylememiz ve onlara karşı müşfik davranışlar sergilememizdir. Sevgi ve şefkati yansıtmamanın diğer bir yolu da, onlarla yakından ilgilenmek ve onların sorunlarıyla alakadar olmaktır. Aile içi eğitimde ebeveynler başta olmak üzere bütün paydaşlar, kendi çocuklarını sevdiklerini, onlara karşı müşfik davrandıklarını çok açık olarak hissettirmelidirler. Çünkü bu türden bir yaklaşım, çocuktaki bağlılık ve itaat etme duygusunu artıracak ve sosyal hayattaki girişkenliğinin de bir bakıma önünü açmış olacaktır. Çocukta yadsınamayacak ölçüde bir öz güven ve bağımsızlık hissi meydana getirecek bu yaklaşım, kendi dünyasında onu mutlu ve huzurlu kılacaktır.

Aile içinde ebeveynlerinin ilgi, sevgi ve şefkatinden mahrum olarak büyüyen çocuklar, ilerleyen yaşlarında ruhsal dünyalarında yer açacak olan bu boşluğu çok kuvvetli olarak hissedeceklerdir. Çocukların manevî dünyalarında oluşacak bu türden bir tahribat, onların kişilik ve karakterini olumsuz yönde etkileyebileceği gibi, aynı zamanda kendilerinde davranış bozukluğuna sebep olabilecektir. Çocuğun gelecekteki hayatının olumlu yöndeki seyri açısından, ailede başta ebeveynler olmak üzere diğer bütün bireyler tarafından bu hususlarda azami hassasiyetin gösterilmesi icap etmektedir. Yeterli derecede ilgi, sevgi ve

³⁶ el-Lokmân 31/16.

³⁷ Buhârî, "Kitâbu'l-Edeb", 7: 76.

³⁸ Tirmizî, "Kitâbu'l-Birr", 4: 321.

³⁹ Buhârî, "Kitâbu'l-Edeb", 7: 75.

şefkat göstermeyen ebeveynler, aslında ilk önce kendi yavrularına sonra da kendilerine, yani yaşadıkları topluma kötülük ettiklerinin farkına varmalıdırlar. Çünkü sevgi ve şefkatin olmadığı bir aile yuvasından, doyuma erişmiş ve merhamet duyguları harekete geçmiş bir çocuk modelini beklemek fazla iyimserlik olur. Aile içi çocuk eğitimi ve terbiyesinde temel bir ilke olarak benimsenen ve kullanılan ilgi, sevgi ve şefkat duygularının çocuklar nezdinde birçok yansıması vardır. Sözelimi bir ebeveynin, bir davranış üzerindeyken çocuğuna karşı azami derecede tatlı söz söylemesi ve ona yumuşak davranması, öğüt vermesi ve hoşgörü göstermesi bu anlayışın temel dinamikleri arasındadır. Çocuklar, başta aile ortamı olmak üzere içinde yaşanılan dünyanın birer zinet ve süsüdürler. Bu durumu şu âyet çok güzel biçimde ifade etmektedir:

الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا

"Mal ve oğullar dünya hayatının birer süsüdürler. Kalıcı olan güzel işler ise, Rabbinin katında sevapça da umutça da daha hayırlıdır."⁴⁰

Çocuk iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebilecek duruma geldiği zaman onun kontrol edilmesine dikkat edilmelidir. Çocuk belirli bir seviyeye gelince büyüklerin yanında bazı hareketleri yapmaktan çekinir. Bu dönem, çocuktaki akıl nurunun parlamaya başladığı zamandır. Allah'ın vermiş olduğu akıl, düşünme ve idrâk büyük nimetlerdir. Bunlar sayesinde çocuk iyiyi, kötüden ayırabilir. Bu nimetler iyi kullanılırsa kalb orta yol üzere, tertemiz olur. Dolayısıyla utanma duygusuna kavuşan çocuğun bu duygusundan yararlanmalı, terbiyesine dikkat edilmelidir. Bu durum, ergenlik çağında aklın olgunlaşmaya başladığını göstermektedir. Peygamberimiz de, çocukların sosyal ortamda terbiye edilmesine büyük bir önem vermiştir. Çocuk yaşlardaki Hz. Rafi (r.a.), birgün Medine'de Ensar'dan birinin bahçesindeki hurmaları taşlamış ve sahibi tarafından yakalanarak Peygamberin huzuruna getirilmişti. Hz. Peygamber, ona önce: "Yavrum! Hurmaları neden taşladın? diye sordu. Çocuk da: "Karnım açtı, yemek için taşladım" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Allah Resulü: "Peki, o halde bir daha hurmaları taşlama, dibine dökülenlerden ye, olur mu?" diye tatlı bir şekilde uyarılmış ve "Allah'ım! O'na doyumluk ver! diye duâ etmişti." Allah Resulü, çocuğun suç işlediğini bildiği halde onu konuşturmuş; niyetini ve düşüncelerini öğrenmek istemiştir. Bu yaklaşım tarzı, çocuk eğitiminde çocuğa ilgi ve alaka gösteren ve tesirli neticeler alınmasını sağlayacak bir davranış tarzıdır.

2.3. Çocuğun Özgüven Duygusunu Harekete Geçirme veya İrâdesini Güçlendirmek

Kur'ân'da geçtiği biçimiyle Hz. İbrahim'in (a.s.) ilâhî bir emir gereği kurban etmesi için küçük yaşta olmasına rağmen kendi oğluna danışması ve onunla bu konuyu istişâre etmesi, gerçekte oğluna vermek istediği özgüven ve irade anlayışı ile doğrudan bağlantılı bir husustur. Böylece Hz. İbrahim, aslında oğluna bir sorumluluk ve özgüven bilinci aşılamak istemiştir. Kur'ân'da bu hususu şöyle dile getirilmiştir:

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا آتَبْتُ أَفْعَلُ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ

⁴⁰ el-Kehf 18/46.

“(Çocuk), onun yanında koşma çağına erişince (Hz. İbrahim) ona: “Yavrum! dedi. Ben uyumda seni keserken görüyorum; (düşün) bak, ne dersin?” (Çocuk): “Babacığım! Sana emredileni yap, inşallah beni sabredenlerden bulacaksın” dedi.”⁴¹

Çocuğun kendine olan özgüven duyması ve sorumluluk bilinci kazanabilmesi, gelecekteki dünyasını şekillendirme adına çok değerlidir. İnsan hayatı, ancak kendisine inandıktan sonra değişmeye ve gelişmeye başlamaktadır. Aile içinde kendine karşı özgüven duygusunu sağlamlaştıran ve güven temin eden bir çocuk, hayata bakışında da tutarlı ve samimi olacaktır. Çünkü yeterli bir özgüven, inanç ve sorumluluk duygusu, çocuğu harekete geçiren temel saiklerdir. Aile ortamında bu duygu ve aksiyonları edinen bir çocuk soru sormaktan, araştırmaktan hiçbir biçimde çekinmez ve dünya hayatını en güzel surette değerlendirmeye çalışır. Ailesinden yeterli oranda duygusal yakınlık ve destek gören çocuklar, kişiliklerinin teşekkülünde yetersizlik ve doyumsuzluk prangalarını aşarak sağlam bir karaktere ulaşırlar. Çocuklar, küçük olmaları ve yeterli tecrübeye sahip olmamaları nedeniyle, çoğu zaman güvensizlik ve iradesizlik hissine kapılabilmektedirler.

Ailesi tarafından temel gereksinim ve ihtiyaçları karşılanan bir çocuk, güven duymaya ve öz denetimini gerçekleştirmeye başlar. Söz konusu bu özgüven ve denetimi kazanamayan bir çocuk ise içe kapanık, pasif, çekingen davranır ve kimi zaman da davranış bozukluğu sergiler. Çocuktaki özgüven ve irade özgürlüğünün temelini, aile içinde özellikle de ebeveynleri tarafından çocuklarına karşı gösterilen samimiyetleri, ilgileri, merhamet duyguları oluşturmaktadır. Aile ortamında çocuğun edindiği özgüven duygusu ve iş yapabilme becerisi, günden güne yerleşen bir süreci ifade etmektedir. Bu açıdan çocuğa herhangi bir iş ya da eyleme koyulmadan önce, kendisine ne kadar güvenildiği ve itimat edildiği söylenirse ve teşvik edilirse, çocuk da o denli kontrol mekanizmasını geliştirecek ve işinde de başarılı olacaktır. Zira eğitim konusunda en erken dönem olan aile ortamında çocuğa olan güven ve sorumluluğun verilmesi, aynı zamanda potansiyel olarak var olan vicdan ve ahlâk duygusunun pekişmesine etki edecektir. Çocuğun özgüven ve iradesinin eğitiminde, dinî inançların gücünden de yararlanmak mümkündür. Öyle ki inanç, normal hayatında kişiyi ahlâkî iyilikleri ve doğru olanları yapmaya; kötülük ve çirkinlikleri yapmamaya sevk etmektedir. Kur’ân, bu hususta şöyle demektedir:

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غِيًّا ﴿59﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا

“Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki, namazı zayi ettiler, şehvetlerine uydular. Onlar kötülük bulacaklardır. Ancak tövbe eden, inanan ve iyi işler yapanlar, onlar cennete girecekler ve hiçbir haksızlığa da uğratılmayacaklardır.”⁴²

وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Eğer onlar seni, şerik olduğuna dair hiçbir bilgin olmadığı şeyleri bana ortak saymaya zorlarsa sakın onlara itaat etme! Ama o durumda da kendileriyle iyi geçin, makul bir tarzda onlara sahip çık! Bana yönelen olgun insanların yolunu tut! Sonunda hepinizin dönüşü bana olacak ve ben işlediklerinizi tek tek size bildirip karşılığını vereceğim.”⁴³

⁴¹ es-Saffât 37/102.

⁴² el-Meryem 19/59-60.

⁴³ el-Lokmân 31/15.

Peygamberimiz de, düzgün ve irade sahibi çocuk yetiştirme konusunda şöyle buyurmuşlardır:

"Her kim, üç kız çocuğu bakıp büyütür ve onları güzel terbiye eder, evlendirir ve onlara ihsanda bulunursa, onun için cennet vardır."⁴⁴

Diğer taraftan aile içinde ebeveynlerince dinlenilmesi, görüş ve düşüncelerine değer verilmesi hatta taleplerinin yerine getirilmesi çocukların kendilerini büyük ölçüde onurlandırmakta ve özgüven duygularını pekiştirmektedir. Çünkü bir başkası tarafından dinlenilmek, kabul görmek ve saygın bulunmak, bütün insanlarda olduğu gibi çocukların da hoşuna gitmektedir. Bu nedenle aile içinde çocuklarını dinleyen aktörler, onları anladığını, dinlediğini, paylaştığını ve saygın olduklarını söz ve fiilleriyle onlara yansıtmalıdır. Böylece aile içinde fertler arasında bir ülfet ve muhabbet ortamı doğacak ve paydaşlar birbirlerine öncekinden daha sağlam ve güçlü bir bağla kenetlenenlerdir. Çünkü insan, kendisini dinleyen, acı ve üzüntüsünü paylaşan, sevinç ve mutluluğuna iştirak eden yahut da talep ve isteklerini makul ölçülerde karşılayan insanlara karşı muhabbet ve sevgi besler. Aile içinde makbul ve değerli olan iletişim, tek taraflı oluşan ve sadece bir tarafa öncelik tanıyan iletişim değildir. İletişimde her iki taraf da aktif olarak yer almalı ve pozisyonlarını belirlemelidir. Sağlıklı ve tutarlı bir iletişimin yolu ise, tarafların birbirlerini doğru anlamasından, dinlemesinden, paylaşmasından ve saygın bulmasından geçmektedir.

Çocukları anlamak demek, aslında onlarla beraber yaşamak demektir. Çocuklarımızı anlayabilmek ve onların duygu, düşünce ve ifadelerine fırsat tanıyabilmemiz için, öncelikle onlarla olmaya zaman ayırmalıyız. Kimi zaman kendi aralarındaki oyunlarına iştirak etmeli, kimi zaman onlarla birlikte gezmeli kimi zaman da beraberce bir film ve program izleyebilmeliyiz. Çünkü bu esnada onların vereceği olumlu-olumsuz tepki, bizim kendilerini anlayabilmemiz ve onlara destek olabilmemiz açısından çok önemlidir. Bu noktada özellikle de ebeveynlere büyük bir metanet ve sabır düşmektedir. Eğer ebeveynler, bu durumda sabırlı davranamayıp ani tepkiler sergilemeye kalkışarlarsa, çocuğu kazanmak yerine kaybedebilirler. Dolayısıyla çocuğu kendi doğal halindeyken, rahat olduğu bir ortamda izlemek ve dünyasını tespite çalışmak çok önemlidir. Ancak böyle bir ortamda çocuk kendini ortaya koymakta ve görücüye çıkabilmektedir. Böylesi bir geleneği aile ortamında edinecek bir çocuk ise, dış sahada başka insanların da görüş, düşünce ve inançlarına saygıyla yaklaşacak, kendisi gibi düşünmeyen ve inanmayan insanları da dışlamayacaktır.

2.4. Çocuğun Ahlâkî Eğitimine Önem Verme ya da Manevî Yaşantısının Temellerini Oluşturmak

Çocuk gelişimi, bedensel, fizyolojik, ruhsal, zihinsel ve toplumsal olmak üzere değişik aşamalarla şekillenmektedir. Temel gereksinimleri karşılanmayan ve ailesi tarafından ihmal edilen bir çocuğun normal gelişimini sürdürmesi zordur. İkelî bir karakter ve kişilik için çocuğun manevî yaşantısı zengin olmalıdır. Eşi benzeri olmayan ve bilinmeyenlerle dolu maddî hayatın yanında manevî hayat, çok geniş ve derin boyutlu olarak düşünölmelidir. Çok boyutlu düşünen ve duygudaşlık kurabilen bireyler, kendisine saygılı olduğu kadar başkalarının duygu, düşünce, fikir ve inançlarına da saygılı olurlar. Bu itibarla, dinî ve ahlâkî veya manevî duyguların çocuğa kazandırılmasında öncelikle kişinin yapacağı davranışın iyi-kötü, doğru-yanlış olup olmadığı hususunda

⁴⁴ Süleymân b. Eş'as b. Dâvûd, *es-Sünen*, "Kitâbu'l-Edeb", (İstanbul: 1413/1992), 5: 355.

bilgisinin olması gerekir. Böylece çocuğa, niçin iyi ve doğru olan davranışı yapması gerektiği ya da yanlış ve çirkin davranışını neden değiştirmesi gerektiği kendisine açıklayabilecektir.

Ahlâkî bir tutum ve davranışın ortaya konulabilmesi için, öncelikle bu tutum ve davranışın aklı bilgisi gereklidir. Bu tür tutum ve davranışların aklı dayanaklarını bilen bir çocuk, sonradan ona inanacaktır. Bu nedenle aileler, kendi çocuklarına sağlam ve güçlü bir inanç ve değer eğitimi kazandırmak zorundadırlar. Öğrenme, aktif bir biçimde her türlü bilgi ve deneyim kazanma yöntemidir. İnanç denilen olgu da öğrenmeyle başlamaktadır ki, bunun başlangıç yeri ailedir. Çünkü öğrenme inanca; inanç da dış dünyaya yani hayatın kendisine açılan bir pencere konumundadır. Bu nedenle aile içinde ahlâk eğitimi, özellikle de örnek ve model pozisyonundaki ebeveynlerce çocuklarına doğrudan aktarılarak; güncel deyişle, "sözlü telkin" olarak iletilmektedir. "Telkin", bir düşünce, görüş veya uygulamayı karşı tarafa kabul ettirme, aşılama anlamına gelmektedir. Buna bir anlamda "öğüt verme" de denilebilir. Dolayısıyla telkin yapan kişi veya kişilerin, kesinlikle bilgili, kültürlü ve ahlâklı olması gerekmektedir. Çünkü hayatın gerçeklerinden bihaber olan çocuğun, iyi niyeti ve masumiyeti hiçbir şekilde ihlâl edilmemelidir.

Kur'ân, çocuğun kendisine yapılacak olumlu telkinlerin, onun hayatında ve kişiliğinde önemli etkileri olacağını açıkça vurgulamıştır. Allah (c.c.), bir âyette Hz. Lokmân'ın dilinden bunu şu şekilde gündeme taşımıştır:

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

"Yavrum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçir ve başına gelene sabret. Çünkü bunlar, yapılması gereken işlerdir."⁴⁵

Yine çocuğun sosyal ve toplumsal hayatta takınması gereken bazı örnek tutum ve davranışları konusunda da ona şöyle demiştir:

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

"(Yavrum!) İnsanlara yanağını bükme (kibirlenerek boynunu bir yana büküp yüzünü insanlardan öte çevirme) ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenip övünen kimseyi sevmez."⁴⁶

وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَأَصْوَاتُ الْحَمِيرِ

"(Yavrum!) Yürüyüşünde tutumlu ol (orta yürü, ne çok çabuk ne de çok yavaş gitme, ölçülü hareket et), sesini de kıs. Çünkü seslerin en çirkin olanı, eşeklerin sesidir."⁴⁷

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ

"Bir zaman Yusuf babasına: "Babacığım!" demişti. "Ben rüyamda on bir yıldız, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm, bunların yalnız bana secde ettiklerini gördüm."⁴⁸

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ

⁴⁵ el-Lokmân 31/17.

⁴⁶ el-Lokmân 31/18. Ayrıca Kur'ân, İsrâ Sûresi'nde de şu şekilde tavsiyede bulunmuştur: "Yeryüzünde büyüklükten yürüme. Çünkü sen, yeri (arızı) delemezsin ve Allah'ın yükseğe olan dağlarına da erişemezsin." (el-İsrâ 17/37).

⁴⁷ el-Lokmân 31/19.

⁴⁸ el-Yûsuf 12/4.

"Evladım!" dedi babası, "sakın bu rüyayı kardeşlerine anlatma. Sonra seni kıskandıklarından sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır."⁴⁹

Aile ortamından başlayarak eğer, çocuğa olumsuz, çirkin, kötü ve vicdânî olmayan tutum, davranışların zararları anlatılırsa, çocuğun ahlâkî gelişimi olumlu ve doğru bir yönde seyredecektir. Çünkü bu bakış açısıyla çocuk, kendi dünyasında davranış ve fikirleri anlamlandırabilecek ve kendi öz değerlendirmesini yine kendisi yapacaktır. İşte tam bu noktada vicdan denilen öz kontrol mekanizması devreye girecek ve çocuğun aklıyla iradesi bütünleşecektir. Çocuğun kendi düşünce ve davranışlarını kontrol etmesi, öz denetim mekanizmasını kullanması ve vicdan sahibi olması, onun ahlâkî gelişimi bakımından büyük önem arz etmektedir. Çünkü vicdan olgusu, kişinin alacağı ahlâk eğitiminin temel eksenini oluşturmaktadır.

Vicdan, insanı, herkesten uzak ve hiçbir cezaya yahut zarara duçar olmayacağından emin olduğu anlarda dahi, kötülük ve olumsuzluk yapmaktan alıkoymaktadır. Bunun için, insanları, dürüst, ahlâklı ve vicdanlı hale getirmek, ahlâk eğitiminin hem aracı hem de amacı sayılmalıdır. Aile ortamından itibaren büyüdükçe ahlâkî-vicdanî duyguları tam olarak yerleşecek bir birey, irade ve sorumluluğunu yerli yerinde kullanabilecek hatta öz denetim kontrolü sayesinde sağduyulu ve akl-ı selim ile hareket edebilecektir.

SONUÇ

Bilindiği üzere İslâm dini, bir kanunlar ve sistemler manzumesidir. Kur'ân her hususta olduğu gibi, aile ortamında büyütülen ve yetiştirilen çocuk konusunda da ciddi ve kayda değer "beyanlarda" bulunmaktadır. Zira Kur'ân, aile içinde ebeveynlerin çocuklarına göstermesi gereken örneklik ve modellikten tutun da, çocuğun bireysel ve toplumsal bağlamda kazanması gereken bütün özelliklere dair önemli bazı telkin ve aktarımda bulunmaktadır. Bu itibarla Kur'ân, çocuğun aile içinde ebeveynlerinden almış olduğu eğitim ve terbiye anlayışı ile onun ileriki hayatında yani bireysel ve toplumsal alanda üstlenmesi gereken irade ve sorumluluk algısı arasında büyük bir denge kurmaktadır.

İslâm Peygamber'i (s.a.v.) de, aile içi çocuk eğitimi ve terbiyesi konusunda Kur'ân'ın ön gördüğü istikamette açıklamalarda bulunmuş ve çocuğun yetişmesinde ebeveynlerin sorumluluk ve görevlerine dikkati çekmiştir. Bu açıdan ebeveynler, çocuklarının eğitimi ve terbiyesi konusunda Kur'ânî beyan ve açıklamalar ile Hz. Peygamber'in açıklama ve uygulamalarını esas almalıdırlar.

Din eğitimi, çocuğa sadece ihtiyacı olan dinî bilgileri aktarıp öğretme ve onları zihnine yerleştirme ameliyesi değildir. İslâm'ın, insanı ulaştırmak istediği nihaî hedef, iman, ahlâk ve davranış olgunluğu ile hem dünya hem de âhiret mutluluğu olduğuna göre, elde edilen bilginin, zikrettiğimiz seviyeye ulaşmada sadece temel bir araç olduğu rahatlıkla görülecektir. Bu nedenle ona ahlâkın üstünlüğünü öğretmek, arkadaşlarını iyi insanlardan seçmesini sağlamak ve topluma yararlı bir insan olarak yetişmesini temin etmek gerekmektedir.

Aile içinde ebeveynleri tarafından yeterli sevgi, şefkat, ilgi ve sevecenlik anlayışı içinde bedensel, zihinsel, duygusal ve ruhsal açıdan iyi büyüyen çocuklar, gelişimleri için gerekli olan deneyim ve kazanımları elde ederek mutlu bir insan olma yolunda hızla ilerlerler. Yeterli sevgi, şefkat ve sevecenlik anlayışıyla yetişen çocuklar, içinde buldukları toplumlara daha faydalı birer birey olacaklardır. Çünkü aile içi ilişkilerde ebeveyni

⁴⁹ el-Yûsuf 12/5.

tarafından desteklenen çocuklar, uyumlu bir kişilik geliştirerek sosyal hayatta olumlu ilişkiler kurup sürdürebilmekte, grup çalışmalarına katılabilmekte, başkalarının onur ve haklarına saygı göstermeyi ve sorumluluk alabilmeyi de öğrenmektedirler.

KAYNAKÇA

- Akkoyun, Füsün. "Empatik Anlayış Üzerine". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 15/2. (Ankara: 1989): 63-69.
- el-Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmi'ü's-Sahîh*. İstanbul: 1315.
- David, M. Berger. "On The Way to Emphatic Understanding". *American Journal of Psychottheraph* 38/1. (Newyork: 1984): 102-121.
- Demir, Ümrân-Gül, Karacan Ertem. "Aile ve Çocuk Etkileşimi". *I. Uluslararası Aile Hizmetleri Sempozyumu*. (Ankara: 09-11 Mayıs 2001): 463-482.
- Dökmen, Üstün. "Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 21/1. (Ankara: 1998): 155-190.
- Dökmen, Üstün. "Empati Kurma Becerisiyle Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 20/1. (Ankara: 1987): 183-207.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as. *es-Sünen*. İstanbul: 1413/1992.
- Ersanlı, Kurtman. *Davranışlarımız -Gelişim ve Öğrenme-*. Samsun: Eser Ofset-Matbaacılık, 2005.
- Gordon, Thomas. *Etkili Ana-Baba Eğitimi -Aile İletişim Dili-*. trc. Emel Aksay. İstanbul: ts.
- <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>. (Erişim: 25/01/2018).
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. nşr. M. Fu'âd 'Abdülbâkî. Mısır: 1373/1954.
- İbn Müslim, Ebu'l-Hüseyin. *Sahîh-i Müslim*. nşr. M. Fu'âd 'Abdülbâkî. Mısır: 1374/1955.
- Kalisch, B. J. "What is Empathy". *American Journal of Nursing* 73/9. (Newyork: 1973): 46-65.
- Peker, Hüseyin. *Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*. Samsun: Aksi Seda Matbaası, 1998.
- et-Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed. *es-Sünen*. İstanbul: 1981.
- Yamanoğlu, Ümmühan. *Çocuk Yetiştirmede Aile Modeli*. Lisans Bitirme Tezi. Newport International University Davranış Bilimleri Anabilim Dalı. İstanbul: 2009.
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları, 1985.
- Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları, 2002.
- Yörükoğlu, Atalay. *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1983.